[इंग्रजीमध्ये टंकलिखित न्यायनिर्णयाचा मराठीत अनुवाद]

[2022] 15 एस.सी.आर. 591

निपुण तवारी आणि इतर

विरुद्ध

महाराष्ट्र राज्य आणि इतर

(दिवाणी अपील क्रमांक ७७७८/२०२२)

ऑक्टोबर 20, 2022

[न्या. डॉ. धनंजय वाय. चंद्रचूड आणि न्या. हिमा कोहली]

शिक्षण/शैक्षणिक संस्था : वैद्यकीय प्रवेश – महाराष्ट्रातील पदव्युत्तर वैद्यकीय पदवी अभ्यासक्रम – सेवेमध्ये असणाऱ्या *उमेदवारांसाठी आरक्षण - महाराष्ट्र शासनातर्फे दिनांक २१.०९.२०२२ रोजी प्रवेश पुस्तिका प्रसिद्ध करणे - पदव्युत्तर पदविका अभ्यासक्रमातील ५० टक्के जागा* सेवेमध्ये असणाऱ्या *उमेदवारांसाठी राखीव राहतील, अशी तरतूद असलेल्या माहिती पत्रकातील* खंड ७.२; आणि की सेवेत असणाऱ्यांच्या *कोटा आरक्षणासाठी शासनाने वेळोवेळी केलेला कोणताही बदल लागू राहील - त्यानंतर दिनांक २६.०९.२०२२ रोजीचा शासन निर्णय जारी करणे, शासकीय रुग्णालयांमध्ये सेवा बजावणाऱ्या अधिकाऱ्यांसाठी पदव्युत्तर वैद्यकीय पदवी अभ्यासक्रमात २० टक्के जागांपर्यंत* सेवेत

असणाऱ्या उमेदवारांसाठी *आरक्षणाची तरतूद करणे* - चालू शैक्षणिक वर्ष-2022-23 साठी सरकारी आणि कॉर्पोरेशन संचालित वैद्यकीय महाविद्यालयांमधील 50% राज्य कोट्यातील पदव्युत्तर वैद्यकीय पदवी अभ्यासक्रमांच्या प्रवेशासाठी हा ठराव लागू करता येणार नाही, अशी मागणी करणारी याचिका अपीलकर्त्यांनी केली आहे - *उच्च न्यायालयाने रिट याचिका फेटाळली – अपीलात* असा निर्णय दिला की : *माहितीपत्रकातील तरतुदींमध्ये विशेषत: विद्यार्थ्यांना सूचित करण्यात आले आहे की* सेवा आरक्षणे सरकारद्वारे वेळोवेळी जारी केलेल्या ठरावांचे पालन करतील - *अशा प्रकारे, माहितीपत्रकात सेवेत असलेल्या उमेदवारांसाठी आरक्षण धोरणात बदल केला जाऊ शकतो आणि त्याचा* वृत्तांत *ठेवला जाऊ शकतो* - परीक्षेचे नियम कायम आहेत आणि दिनांक 26.09.2022 च्या शासन निर्णयात प्रवेश प्रक्रिया सुरू झाल्यानंतर नियम बदलले नाहीत - *निवड प्रक्रिया सुरू झाल्यानंतर निवडीचे निकष बदलण्यात आले नाहीत - दिनांक २६.०९.२०२२ चा शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाने जारी केलेल्या माहितीपत्रकाशी सुसंगत आहे - त्यामुळे उच्च न्यायालयाच्या न्यायनिर्णयात हस्तक्षेपाची गरज नाही – पदव्युत्तर वैद्यकीय नियमावली, २०००.*

अपील फेटाळताना **न्यायालयाने –**

असा निर्णय दिला की - **१.१ राज्य शासनाने जारी केलेल्या माहितीपत्रकातील** खंड **७.२ नुसार पदव्युत्तर पदविका अभ्यासक्रमातील ५० टक्के जागा** सेवेत कार्यरत असणाऱ्या **उमेदवारांसाठी राखीव राहतील.** खंड **७.२ मध्ये असेही नमूद करण्यात आले आहे की**, "सेवेत

असलेल्यांसाठी असलेला असलेला आरक्षण कोटा यासाठी **सरकारने वेळोवेळी केलेले कोणतेही बदल लागू होतील". एमसीआय नियमावलीच्या** खंड ७.२ च्या अनुषंगाने खंड **९** (४) **आणि** (७) **नुसार** सेवेत असलेल्या **उमेदवारांसाठी अतिरिक्त** विशेष सवलती **देखील** विहित **करण्यात आले होते.** खंड **८.१६.१ मध्ये असे नमूद करण्यात आले आहे की** सेवेत असणाऱ्या **उमेदवारांची पात्रता** दिनांक **१९ मार्च, २०१९ च्या शासन निर्णयानुसार किंवा वेळोवेळी जारी केलेल्या इतर कोणत्याही शासन निर्णयानुसार असेल.** नीट-पीजी 2022 मध्ये मिळालेल्या गुणांच्या जास्तीत जास्त 30% च्या अधीन दुर्गम आणि/किंवा अवघड क्षेत्रातील प्रत्येक वर्षाच्या सेवेसाठी 10% पर्यंत गुणांचे प्रोत्साहनात्मक गुण हे पुस्तिकेच्या खंड 8.17 मध्ये विहित करण्यात आले होते. [**परिच्छेद २८**] [605-**डी-एफ**]

1.2 दिनांक 26 **सप्टेंबर**, 2022 **च्या शासन निर्णयाच्या** खंड 3 **मध्ये** सेवेत असणाऱ्या **उमेदवारांसाठी राज्य कोट्यातील** 20% **जागांचे आरक्षण** विहित **करण्यात आले आहे, तसेच सामान्य प्रवर्गात प्रवेश घेऊ इच्छिणाऱ्या** सेवेत असणाऱ्या **उमेदवाराला नीट परीक्षेत मिळालेल्या गुणांव्यतिरिक्त कोणतेही अतिरिक्त गुण मिळणार नाहीत हे देखील स्पष्ट केले आहे.** दुसऱ्या **शब्दांत सांगायचे तर, सामान्य प्रवर्गातील जागा निवडणाऱ्या सेवेतील उमेदवाराला कोणतेही** विशेष गुण **मिळणार नाही. त्यामुळे सेवेत असलेल्या उमेदवारांसाठी राखीव असलेल्या २० टक्के कोट्यातील जागा मिळवू इच्छिणाऱ्या उमेदवारांच्या संदर्भात गुणांचे** महत्व **निश्चित करण्यात आले आहे.** [**परिच्छेद २९**] [605-**एफ-एच**]

१.३ दिनांक २६ सप्टेंबर, २०२२ रोजीचा शासन निर्णय चालू शैक्षणिक वर्षासाठी 'परीक्षेचे तत्व' बदलल्याच्या कारणास्तव लागू करू नये, असा अपीलकर्त्यांचा युक्तिवाद ग्राह्य धरला जाऊ शकत नाही. दिनांक २६ सप्टेंबर, २०२२ रोजीच्या शासन निर्णयाच्या वैधतेला कोणतेही आव्हान नाही आणि चालू शैक्षणिक वर्षासाठी त्याची अंमलबजावणी वगळण्यासाठी तो वाचण्यास न्यायालयाला परवानगी नाही, या कारणास्तव उच्च न्यायालयाने अपीलकर्त्यांचा युक्तिवाद प्रामुख्याने फेटाळून लावला आहे. [परिच्छेद ३०] [606-ए-बी]

१.४ सेवेत असणाऱ्या उमेदवारांच्या आरक्षणाच्या बाबतीत माहितीपत्रकात विशिष्ट बंदी नव्हती. याउलट महाराष्ट्र शासनाने जारी केलेल्या माहितीपत्रकाच्या खंड ७.२ मध्ये आरक्षणात वेळोवेळी जारी करण्यात येणाऱ्या शासन निर्णयांचे पालन केले जाईल, असे स्पष्ट पणे नमूद केले आहे. *तामिळनाडू मेडिकल ऑफिसर्स असोसिएशनच्या* प्रकरणात घटनापीठाने दिलेल्या न्यायनिर्णयानंतर मुंबई उच्च न्यायालयात सेवेत असणाऱ्या उमेदवारांना आरक्षण मिळावे यासाठी रिट याचिका दाखल करण्यात आली होती. उच्च न्यायालयाने दिनांक २४ जानेवारी, २०२२ च्या आदेशात राज्याच्या सार्वजनिक आरोग्य विभाग आणि वैद्यकीय शिक्षण विभाग यांच्यात दृष्टिकोनात फरक असल्याचे नमूद केले. या पार्श्वभूमीवर खंडपीठाने या न्यायालयाच्या घटनापीठाने घेतलेल्या मताची दखल घेत सुनावणी दिनांक १ फेब्रुवारी, २०२२ पर्यंत तहकूब केली. साहजिकच राज्य सरकार अंतिम निर्णय घेण्याच्या तयारीत होते, त्याचे प्रतिबिंब अखेर दिनांक २६ सप्टेंबर, २०२२ च्या शासन निर्णयात उमटले. त्यामुळे दिनेशसिंह चौहान प्रकरणात तीन न्यायाधीशांच्या खंडपीठाने दिलेल्या निर्णयामुळे परिस्थिती

बदलत नाही तोपर्यंत महाराष्ट्र राज्यातील पदव्युत्तर पदवी अभ्यासक्रमांमध्ये सेवेत असणाऱ्या **उमेदवारांना आरक्षण होते, असे निकालाच्या आधीच्या भागात नमूद केलेल्या वस्तुस्थितीची पार्श्वभूमी पाहता लक्षात येईल. तामिळनाडू मेडिकल ऑफिसर्स असोसिएशनच्या प्रकरणात घटनापीठाने दिलेल्या निर्णयानंतर पदवी अभ्यासक्रमातील** सेवेत असणाऱ्या **उमेदवारांच्या आरक्षणाची वैधता पूर्ववत करण्यात आली आहे.** वरील तथ्यांच्या संदर्भात सरकारने वेळोवेळी केलेल्या कोणत्याही बदलाचे पालन सेवा कोट्यातील आरक्षणांचे पालन होईल या माहितीपत्रकातील तरतुदी समजून घेतल्या पाहिजेत**.** [**परिच्छेद ३१**] [606-**सी-जी**]

१.५ माहितीपत्रकातील तरतुदींनद्वारे विद्यार्थ्यांच्या वेळोवेळी हे निदर्शनास आणून देण्यात आले आहे की सेवेत असलेल्या उमेवारांसाठी असलेले आरक्षण सरकारद्वारे वेळोवेळी जारी केलेल्या ठरावांचे पालन करतील**. त्यामुळे पदव्युत्तर पदवी अभ्यासक्रमातील** सेवेत असलेल्या **उमेदवारांसाठी महाराष्ट्र राज्यातील आरक्षणाशी संबंधित असल्याने वस्तुस्थितीच्या विशिष्ट पार्श्वभूमीवर हा मुद्दा समजून घ्यावा लागेल.** [**परिच्छेद ३२**] [607-**ए-बी**]

1.6 महाराष्ट्र राज्याने जारी केलेल्या माहितीपत्रकाच्या खंड 7.2 मध्ये स्पष्टपणे नमूद केले आहे की सेवेत असणाऱ्या उमेदवारांसाठी आरक्षण धोरण सरकारने वेळोवेळी केलेल्या कोणत्याही बदलांच्या अधीन आहे. त्यामुळे सेवेत असलेल्या उमेदवारांच्या आरक्षण धोरणात बदल होऊ शकतो आणि त्याचा वृत्तांत ठेवला जाऊ शकतो, अशी माहिती या माहितीपत्रकात देण्यात आली आहे. परीक्षेचे नियम कायम असून प्रवेश प्रक्रिया सुरू झाल्यानंतर दिनांक २६

सप्टेंबर, २०२२ च्या शासन निर्णयात परीक्षेच्या नियमात बदल करण्यात आलेला नाही. [परिच्छेद ३३] [607-ई-एफ]

१.७ निवड प्रक्रिया सुरू झाल्यानंतर निवडीचे निकष बदलण्यात आले नाहीत. याउलट दिनांक **२६ सप्टेंबर, २०२२ रोजीचा शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाने जारी केलेल्या माहितीपत्रकाशी सुसंगत आहे.** [**परिच्छेद ३४**] [607-**एफ-जी**; 608-**ए**]

१.८ महाराष्ट्र राज्यातील पदव्युत्तर वैद्यकीय पदवीच्या १४१६ जागांपैकी २८२ जागा सेवेत असणाऱ्या **उमेदवारांसाठी राखीव ठेवण्यात आल्या आहेत.** सेवेत असलेल्यांसाठी असलेल्या **आरक्षणासाठी अर्ज करण्यासाठी २६८ उमेदवारांनी आपापल्या विभागांकडून ना हरकत प्रमाणपत्र घेतल्याचे दिसून येते.** काउन्सेलिंगच्या **पहिल्या फेरीत कट ऑफपेक्षा जास्त गुण मिळालेल्या ६९ विद्यार्थ्यांना पात्र ठरविण्यात आले. पदव्युत्तर वैद्यकीय अभ्यासक्रमात ५२ उमेदवारांना प्रवेश देण्यात आला आहे.** [**परिच्छेद ३५**] [608-**बी-सी**]

1.9 **भारत सरकारने आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाच्या माध्यमातून** दिनांक 17 **ऑक्टोबर**, 2022 **रोजी एक पत्र जारी केले आहे ज्यात नीट पीजी** 2022 **मधील कट ऑफ मार्क्स सर्व श्रेणींमध्ये** 25 **टक्क्यांनी कमी करण्याची तरतूद आहे. वरील निर्णयानंतर पुढील** काउन्सेलिंग **फेऱ्यांमध्ये अतिरिक्त उमेदवार सहभागी होण्यास पात्र ठरण्याची शक्यता आहे. शिवाय, माहितीपत्रकातील** खंड **७.१० च्या वाचनावरून हे स्पष्ट होते की**, सेवेत

असलेल्यांसाठी असलेल्या **कोट्यासाठी तरतूद करण्यात आलेल्या कोणत्याही जागा भरल्या गेल्या नाहीत, तर त्या नीट-पीजी २०२२ गुणवत्ता यादीचा वापर करून** 'सेवेत कार्यरत नसलेल्या' **प्रवर्गातील उमेदवारांना वितरित केल्या जातील.** [**परिच्छेद ३६**] [608-**डी-ई**]

१.१० उच्च न्यायालयाच्या न्याय**निर्णयात हस्तक्षेपाची गरज नाही.** [**परिच्छेद ३७**] [608-**ई-एफ**]

तामिळनाडू मेडिकल ऑफिसर्स असोसिएशन वि. युनियन ऑफ इंडिया (2021) 6 एससीसी 568 : [2020] 8 एससीआर 583 – चे अनुसरण केले.

डॉ. प्रेरीत शर्मा वि. डॉ. बिलू बीएस (2022) 2 **एससीसी** 751; उत्तर प्रदेश राज्य वि. दिनेश सिंह चौहान (**२०१६**) **९ एससीसी ७४९** : [**२०१६**] **६ एससीआर ५७१**; *डॉ. सूर्यकांत तेजराव लोढे वि. महाराष्ट्र राज्य, नील ऑरेलिओ नुनेस* (*ओबीसी आरक्षण*) *वि.* युनियन ऑफ इंडिया (**२०२२**) **४ एससीसी १**; *ए. पी. लोकसेवा आयोग वि. बी. स्वप्ना* (**२००५**) **४ एससीसी १५४** : [**२००५**] **२ एससीआर ९९१**; *महाराष्ट्र एसआरटीसी वि. राजेंद्र भीमराव मांडवे* (**२००१**) **१० एससीसी ५१** – यांचा संदर्भ दिला**.**

<u>निर्णय विधी संदर्भ -</u>

[2016] 6 **एससीआर** 571	**परिच्छेद १८** (ii)	चा संदर्भ दिला
[2020] 8 **एससीआर** 583	**परिच्छेद** 24, 31	चे अनुसरण केले
[2005] 2 **एससीआर** 991	**परिच्छेद** 34	चा संदर्भ दिला

दिवाणी अपील अधिकारिता : दिवाणी अपील क्रमांक ७७७८/२०२२.

मुंबई उच्च न्यायालयाने रिट याचिका क्र. ११८४५/२०२२ मध्ये दिनांक १४.१०.२०२२ रोजी पारित केलेल्या न्यायनिर्णय आणि आदेश यावरून.

अपीलकर्त्यांसाठी वकील - आनंद ग्रोव्हर, वरिष्ठ वकील, माधव भाटिया, आशिष चौधरी, आदित्य पांडे, योगेश शर्मा, रोहित अमित स्थळेकर.

उत्तरवादींसाठी वकील - संजय आर. हेगडे, वरिष्ठ वकील, गोविंद जी, ओमानकुट्टन केके.

न्यायालयाचा न्यायनिर्णय न्या. डॉ. धनंजय वाय. चंद्रचूड यांचेद्वारे पारित करण्यात आला.

१. अनुमती दिली.

2. मुंबई उच्च न्यायालयाच्या खंडपीठाने दिनांक १४ ऑक्टोबर, २०२२ रोजी पारित केलेल्या न्यायनिर्णय यावरून प्रस्तुतचे अपील उद्भवले आहे.

३. महाराष्ट्र शासनाने पदव्युत्तर वैद्यकीय पदवी अभ्यासक्रमात सेवेत असलेल्या उमेदवारांसाठी २० टक्के जागा राखीव ठेवण्याबाबतचा हा मुद्दा आहे.

4. दिनांक 15 जानेवारी, 2022 रोजी राष्ट्रीय परीक्षा मंडळाने नीट पीजी -2022 परीक्षेसाठी आपले माहिती बुलेटिन जारी केले. प्रवेश परीक्षेसाठी नोंदणी करण्याची शेवटची तारीख ही दिनांक २५ मार्च, २०२२ होती. ही परीक्षा दिनांक 21 मे, 2022 रोजी घेण्यात आली होती आणि दिनांक १ जून, २०२२ रोजी निकाल जाहीर झाला.

5. दिनांक 21 सप्टेंबर, 2022 रोजी महाराष्ट्र शासनाने पदव्युत्तर वैद्यकीय अभ्यासक्रमांच्या प्रवेशाचे वेळापत्रक निश्चित करणारी नोटीस जारी केली. वेळापत्रकाचा उतारा खालीलप्रमाणे आहे:-

अनु. क्र.	उपक्रम	दिनांक	दिवस
1	नीट पीजी-2022 साठी माहिती पुस्तिका प्रकाशित करणे	21/09/2022	
2	ऑनलाइन नोंदणी नीट पीजी (एमडी/एमएस/पदविका)	दिनांक 21/09/2022 संध्याकाळी 05.00 नंतर ते दिनांक 26/09/2022 संध्याकाळी 05.00	6 दिवस

		वाजेपर्यंत	
3	ऑनलाइन पेमेंट गेटवेद्वारे नोंदणी शुल्क (नॉन-रिफंडेबल रु. 3000/-) आणि सिक्युरिटी डिपॉझिट (लागू असल्याप्रमाणे) भरणे.	दिनांक 21/09/2022 ते 26/09/2022 रात्री 11:59 वाजेपर्यंत	6 दिवस
4	यशस्वी देयकानंतर सर्व आवश्यक रंगीत स्कॅन मूळ कागदपत्रे पीडीएफमध्ये अपलोड करणे.	दिनांक 21/09/2022 ते 26/09/2022 रात्री 11:59 वाजेपर्यंत	6 दिवस
5	नोंदणीकृत उमेदवारांची सर्वसाधारण यादी प्रसिद्ध करणे (सेवेत असलेले, एनआरआय, पीडब्ल्यूडी सह)	दिनांक 27/09/2022 संध्याकाळी 05.00 नंतर	
6	नीट-पीजी-2022 ची कोमो प्रोव्हिजनल मेरिट लिस्ट प्रकाशित करणे	28/09/2022 रोजी संध्याकाळी 05.00 नंतर	
7	सीट मॅट्रिक्स चे प्रकाशन	दिनांक 28/09/2022 रोजी दुपारी 12.00 नंतर	
8	पात्र उमेदवारांची ऑनलाइन पसंतीक्रम/ चॉइस फॉर्म भरण्याची प्रक्रिया	दिनांक 28/09/2022 ते 02/10/2022 संध्याकाळी 05.00 वाजेपर्यंत	5 दिवस
9	पहिली निवड यादी जाहीर	दिनांक 03/10/2022 रोजी रात्री 08.00 नंतर	
10	प्रत्यक्ष हजर राहणे आणि सर्व मूळ कागदपत्रे आणि आवश्यक शुल्कासह स्टेटस रिटेंशन फॉर्म भरणे आणि डीडी आणि चेकद्वारे फी चा भरणा करणे.	दिनांक 04/10/2022 ते 08/10/2022 संध्याकाळी 5.30 वाजेपर्यंत	5 दिवस
ऑनलाइन नोंदणी/ अर्ज करण्याची विंडो बंद होईल.			

६. दिनांक 21 सप्टेंबर, 2022 रोजी महाराष्ट्र शासनाने (सीईटी सेलच्या माध्यमातून) प्रवेशासाठी माहितीपुस्तिका जारी केली. कलम ७.२ मध्ये खालीलप्रमाणे तरतूद आहे.

“७.२ वैद्यकीय पदव्युत्तर अभ्यासक्रमांच्या प्रवेशासाठी उपलब्ध जागा अखिल भारतीय कोट्यात ५० टक्के आणि राज्य कोट्यात उर्वरित ५० टक्के जागा वितरित केल्या जातील. राज्य कोट्यातून राज्य सरकारी /महामंडळ वैद्यकीय महाविद्यालयातील पदव्युत्तर पदविका अभ्यासक्रमाच्या ५० टक्के जागा दुर्गम आणि/ किंवा दुर्गम भागात किमान ३ वर्षे सेवा दिलेल्या राज्य सरकारच्या सेवेतील सेवेत असलेल्या उमेदवारांसाठी राखीव असतील. सेवेत असलेल्यांसाठी असलेला कोटा आरक्षणासाठी सरकारने वेळोवेळी केलेले कोणतेही बदल लागू होतील. एनएमसी/ पूर्वीच्या एमसीआयच्या पदव्युत्तर वैद्यकीय नियमन २००० च्या खंड ९ (४) आणि (७) नुसार आणि सार्वजनिक आरोग्य विभाग शासन निर्णय क्र . एमएमओ-२०१९/सी.आर.१६५/सेवा-३, दिनांक १९ मार्च २०१९ व जी.आर. शासकीय व शासकीय अनुदानित संस्थांमधील पदव्युत्तर अभ्यासक्रमातील उपलब्ध जागांपैकी ५ टक्के जागा परिशिष्ट "ड" नुसार अपंग व्यक्तींसाठी राखीव असतील. उपलब्ध पदव्युत्तर जागांपैकी १ टक्के जागा अनाथ प्रवर्गातील उमेदवारांसाठी राखीव आहेत. परिशिष्ट "क" मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे (अखिल भारतीय कोटा वगळून) उपलब्ध राज्य कोट्यातील जागांवर घटनात्मक आरक्षण लागू असेल. समांतर (समस्तर) आरक्षण शासकीय व शासकीय अनुदानित संस्थांमधील सेवेत असलेल्यांसाठी असलेल्या कोट्यातील जागा, पीडब्ल्यूडी कोट्यातील जागा आणि अनाथ कोट्यातील जागांसाठी लागू असेल.”

7. खंड ७.२ नुसार राज्य सरकार आणि महानगरपालिकांच्या वैद्यकीय महाविद्यालयांमधील पदव्युत्तर पदविका अभ्यासक्रमातील ५० टक्के जागा दुर्गम आणि/किंवा दुर्गम भागात किमान तीन वर्षे सेवा बजावलेल्या राज्य सरकारच्या सेवारत उमेदवारांसाठी राखीव होत्या. सेवेत असलेल्यांसाठी असलेला कोटा/ आरक्षणासाठी सरकारने वेळोवेळी केलेला कोणताही बदल लागू होईल, असेही या खंडात नमूद करण्यात आले आहे. याव्यतिरिक्त, पदव्युत्तर वैद्यकीय नियम 2000 च्या नियम (9) (4) आणि (7) नुसार सेवेत असलेल्या उमेदवारांसाठी वेटेज उपलब्ध असेल, असे स्पष्ट करण्यात आले होते. याच माहितीपत्रकाच्या खंड ७.१० मध्ये (दिनांक २१ सप्टेंबर, २०२२ रोजी जारी केलेले) खालीलप्रमाणे तरतूद करण्यात आली आहे.

> "७.१० सेवेत असलेल्या उमेदवारांमध्ये नियमाप्रमाणे परीक्षेनंतर उमेदवार उपलब्ध नसल्यामुळे विशिष्ट घटनात्मक राखीव प्रवर्गातील राज्य सेवा कोट्यासाठी राखीव जागा रिक्त राहिल्यास उर्वरित जागा संबंधित घटनात्मक राखीव प्रवर्गात परस्पर समाविष्ट केल्या जातील आणि या जागा नीट पीजी - 2022 गुणवत्ता यादीचा वापर करून सेवेत असलेल्या उमेदवारांना वितरित केल्या जातील."

8. सेवेत असलेल्या उमेदवारांची पात्रता पुस्तिकेच्या खंड 8.16 मध्ये निर्दिष्ट केली गेली होती, ज्याचा उतारा पुढीलप्रमाणे दिलेला आहे :

"8.16 सेवेत असलेल्या उमेदवारांसाठी पात्रता:

८.१६.१ सेवेत असलेल्या उमेदवारांसाठी पात्रता महाराष्ट्र राज्याच्या सार्वजनिक आरोग्य विभागाने सेवारत वैद्यकीय अधिकाऱ्यांसाठी ठरवून दिलेल्या निकषांनुसार असेल. सार्वजनिक आरोग्य विभागाच्या शासन निर्णय क्र. एमएमओ-2019/सी.आर.165/सेवा-3, दिनांक 19 मार्च, 2019 आणि किंवा वेळोवेळी जारी केलेला कोणताही शासन निर्णय (परिशिष्ट-यू).

8.16.2 सेवेत असलेल्यांसाठी असलेल्या कोट्यातील जागेचा दावा करू इच्छिणाऱ्या सेवेत असणाऱ्या उमेदवाराने प्रवेश प्रक्रियेसाठी त्यांच्या आस्थापनाकडून ना हरकत प्रमाणपत्र घ्यावे.

8.16.3 सेवेत असलेल्यांसाठी असलेल्या कोट्यातील उमेदवाराने एनइइटी पीजी - 2022 साठी बसलेले असावे आणि सक्षम प्राधिकरण, भारत सरकार, नवी दिल्ली यांनी पात्र घोषित केले असावे."

९. माहितीपत्रकाच्या खंड ८.१७ मध्ये खालीलप्रमाणे तरतुदी केल्या आहेत :

"८.१७ पदव्युत्तर वैद्यकीय अभ्यासक्रमासाठी उमेदवारांची निवड त्यांच्या नीट-पीजी गुणवत्तेच्या आधारे केली जाईल. तथापि, एनएमसी/पूर्वीच्या एमसीआयपीजी नियम

२००० च्या कलम ९ (४) आणि (७) नुसार, सरकारी/ सार्वजनिक प्राधिकरणांतर्गत पात्र सेवेत असलेल्या उमेदवारांची गुणवत्ता निश्चित करताना, नीट-पीजी २०२२ मध्ये मिळालेल्या गुणांच्या जास्तीत जास्त ३०% गुणांच्या जास्तीत जास्त ३०% दराने दुर्गम आणि / किंवा अवघड भागात सेवेच्या प्रत्येक वर्षासाठी मिळालेल्या गुणांच्या १०% गुणांच्या दराने गुणांमध्ये वजन-वय प्रोत्साहन म्हणून दिले जाऊ शकते. दूरचे व दुर्गम भाग महाराष्ट्र शासनाने वेळोवेळी अधिसूचित केल्याप्रमाणे असतील. यासंदर्भात संचालनालय, सार्वजनिक आरोग्य विभाग, महाराष्ट्र शासन यांनी घेतलेला निर्णय अंतिम असेल."

१०. कलम ८.१७ मध्ये इतर *गोष्टींबरोबरच* सेवारत उमेदवारांची पात्रता ठरविताना नीट-पीजी २०२२ मध्ये मिळालेल्या गुणांपैकी जास्तीत जास्त ३० % गुणांसह दुर्गम आणि/किंवा अवघड भागात सेवेच्या प्रत्येक वर्षासाठी मिळालेल्या गुणांच्या १०% गुणांच्या दराने गुणांचे वेटेज प्रोत्साहन म्हणून दिले जाईल. दूरच्या व दुर्गम भाग राज्य शासनाने वेळोवेळी अधिसूचित केल्याप्रमाणे असणे आवश्यक होते.

११. महाराष्ट्र राज्यात पदव्युत्तर वैद्यकीय अभ्यासक्रमांच्या प्रवेशासाठी दिनांक 21 सप्टेंबर, 2022 पासून ऑनलाइन नोंदणी सुरू झाली. दिनांक २१ ते २६ सप्टेंबर २०२२ या कालावधीत नोंदणी विंडो खुली राहणार होती. दिनांक २६ सप्टेंबर, २०२२ रोजी महाराष्ट्र शासनाने शासन निर्णय काढून शासकीय रुग्णालयात सेवा बजावणाऱ्या अधिकाऱ्यांसाठी

पदव्युत्तर वैद्यकीय पदवी अभ्यासक्रमात २० टक्के जागांच्या मर्यादेपर्यंत सेवारत आरक्षणाची तरतूद केली. सरकारी ठरावाचे औचित्य त्याच्या प्रस्तावनेत स्पष्ट करण्यात आले आहे:

"सध्या वैद्यकीय पदव्युत्तर अभ्यासक्रमाच्या बहुतांश जागांचे रूपांतर पदव्युत्तर पदवीमध्ये करण्यात आले आहे. त्यामुळे पदव्युत्तर अभ्यासक्रमांच्या प्रवेशाच्या आरक्षणाचा थेट लाभ सेवेत असलेल्या वैद्यकीय अधिकाऱ्यांना होत नसल्याचे निदर्शनास आणून दिले आहे. सेवेत असलेले वैद्यकीय अधिकारी शासकीय रुग्णालयात सेवा बजावत असून ते पदव्युत्तर पदवीसाठी राखीव असल्यास त्यांच्यातील तज्ज्ञांमार्फत राज्यातील सर्वसामान्यांना रुग्णसेवा उपलब्ध होणार आहे. ही बाब लक्षात घेऊन शासकीय/महापालिका वैद्यकीय महाविद्यालयातील पदव्युत्तर पदवी व पदव्युत्तर पदविका अभ्यासक्रमांच्या प्रवेशासाठी सेवेत असलेल्यांसाठी असलेल्या कोट्यासंदर्भातील सुधारित आदेश शासनाच्या विचाराधीन होता."

12. शासन निर्णय हा पुढीलप्रमाणे होता –

"१. शैक्षणिक वर्ष 2022-23 पासून राज्यातील शासकीय/महापालिका वैद्यकीय महाविद्यालयांमध्ये पदव्युत्तर पदवी व पदविका अभ्यासक्रमांच्या प्रवेशासाठी सेवेत असलेल्या उमेदवारांसाठी 20 टक्के जागा राखीव ठेवण्यास शासन मान्यता देण्यात येत आहे.

२. पदव्युत्तर अभ्यासक्रमांच्या सेवा कोट्यातील प्रवेशासाठी प्राप्त केलेले गुण आणि सार्वजनिक आरोग्य विभागाच्या शासन निर्णयांमध्ये वर नमूद केलेल्या किंवा त्या विभागामार्फत वेळोवेळी जारी केलेल्या कोट्यातील प्रवेशांसाठी (वाचा क्रमांक 2 आणि 3) उमेदवारांच्या निवडीसाठी तपशील. ("वाचा" क्र. २ व ३). आदेशानुसार कारवाई केली जाईल.

३. राज्यातील शासकीय/महापालिका वैद्यकीय महाविद्यालयांतील पदव्युत्तर व पदविका अभ्यासक्रमांच्या प्रवेशासाठी सेवारत उमेदवारांसाठी राज्य कोट्यातील २० टक्के जागा खालील अटींच्या अधीन राहून राखीव ठेवण्यास शासनमान्यता देण्यात येत आहे.

१) या आरक्षण कोट्याव्यतिरिक्त सर्वसाधारण प्रवर्गातून प्रवेश घेऊ इच्छिणाऱ्या सेवारत उमेदवारांना नीट परीक्षेतील गुणांव्यतिरिक्त कोणतेही अतिरिक्त गुण मिळणार नाहीत.

2) पदव्युत्तर अभ्यासक्रम पूर्ण केल्यानंतर सेवेत असलेल्या उमेदवारांना सार्वजनिक आरोग्य विभागांतर्गत देण्यात येणाऱ्या सेवेव्यतिरिक्त शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयात एक वर्षाची सामाजिक उत्तरदायित्व सेवा देणे आवश्यक आहे.”

१३. आगामी वर्षाची सीट मॅट्रिक्स राज्य सरकारने दिनांक 30 सप्टेंबर, 2022 रोजी जाहीर केली. काउन्सेलिंग पहिली फेरी ही दिनांक ३ ऑक्टोबर, २०२२ रोजी सुरू झाली आणि त्यानंतर, दिनांक ४ ते ८ ऑक्टोबर २०२२ दरम्यान तात्पुरते प्रवेश झाले.

१४. अपीलकर्त्यांनी मुंबई येथील उच्च न्यायालयात रिट याचिका दाखल केली. दिनांक 26 सप्टेंबर, 2022 च्या शासन निर्णयाला कोणतेही आव्हान नव्हते. चालू शैक्षणिक वर्षासाठी म्हणजेच शैक्षणिक वर्ष २०२२-२३ साठी शासकीय व महामंडळ संचालित वैद्यकीय महाविद्यालयांमध्ये ५० टक्के राज्य कोट्यातील पदव्युत्तर वैद्यकीय पदवी अभ्यासक्रमांच्या प्रवेशासाठी हा ठराव लागू करता येणार नाही, असा युक्तिवाद याचिकाकर्त्यांनी केला. हे रिट याचिकेच्या परिच्छेद १२ मध्ये मागितलेल्या सवलतींच्या खंड (अ) आणि (ब) वरून स्पष्ट होते, ज्याचा उतारा खाली दिलेला आहे :

> “(अ) चालू शैक्षणिक 2022-2023 वर्षापासून कोणत्याही शासकीय किंवा महामंडळाच्या वैद्यकीय महाविद्यालयात ५० टक्के राज्य कोट्यातून पदव्युत्तर वैद्यकीय पदवी अभ्यासक्रमांच्या प्रवेशासाठी दिनांक २६ सप्टेंबर, २०२२ रोजीच्या शासन निर्णयातील तरतुदी लागू करता येणार नाहीत, असे जाहीर करणे व त्यासाठी योग्य रिट व/किंवा आदेश जारी करणे.

(ब) दिनांक 26 सप्टेंबर, 2022 च्या शासन निर्णयानुसार सेवेत असलेल्या उमेदवारांच्या बाजूने 20% आरक्षण लागू न करता शैक्षणिक वर्ष 2022-2023 साठी 50% राज्य कोट्यासंदर्भात पदव्युत्तर वैद्यकीय पदवी अभ्यासक्रमांची प्रवेश प्रक्रिया राबविण्याचे उत्तरवादी अधिकाऱ्यांना निर्देश देणे."

15. उच्च न्यायालयाने दिनांक 14 ऑक्टोबर, 2022 रोजी आपल्या न्यायनिर्णयाद्वारे रिट याचिका फेटाळून लावली.

16. आम्ही अपीलकर्त्यांच्या वतीने उपस्थित वरिष्ठ वकील श्री. आनंद ग्रोव्हर आणि महाराष्ट्र राज्याच्या वतीने उपस्थित वकील श्री. सिद्धार्थ धर्माधिकारी यांचे म्हणणे ऐकले आहे. काउन्सेलिंगच्या पहिल्या फेरीनंतर तात्पुरत्या स्वरूपात दाखल करण्यात आलेल्या सेवेत असलेल्या उमेदवारांच्या वतीने वरिष्ठ वकील श्री. संजय हेगडे आणि वकील श्री. सुधांशु चौधरी यांनी न्यायालयाला सहकार्य केले आहे.

17. प्रामुख्याने ज्येष्ठ वकील श्री. आनंद ग्रोव्हर यांनी या न्यायालयासमोर जे आव्हान दिले आहे, ते दुहेरी आहे. सर्वप्रथम, दिनांक 26 सप्टेंबर, 2022 रोजीचा शासन निर्णय, ज्यात सेवेत असलेल्या उमेदवारांना 20% आरक्षणाची तरतूद आहे जी शैक्षणिक वर्ष 2022-23 साठी प्रवेश प्रक्रिया सुरू झाल्यानंतर जारी करण्यात आली होती आणि म्हणूनच त्या शैक्षणिक वर्षासाठी लागू होणार नाही, असे सादर करण्यात आले आहे. या संदर्भात **डॉ. प्रेरित शर्मा** वि.

डॉ. बिलू बी. एस.[1] या खटल्यातील तीन न्यायाधीशांच्या खंडपीठाच्या न्यायनिर्णयावर भिस्त ठेवून राज्य सरकारने सेवेत असलेल्यांसाठी असलेल्या आरक्षणाची तरतूद करताना कोणतीही आकडेवारी गोळा केलेली नाही, हे महाराष्ट्र राज्यातील पदव्युत्तर वैद्यकीय पदवी अभ्यासक्रमाच्या १४१६ जागांपैकी स्पष्ट होते. सेवेत असलेल्यांसाठी असलेल्या कोट्यासाठी २८२ जागा उपलब्ध करून देण्यात आल्या होत्या, परंतु मे, २०२२ मध्ये झालेल्या नीट-पीजीसाठी केवळ ६९ सेवेत असलेले उमेदवार बसले होते, त्यापैकी ५२ हे प्रवेशास पात्र मानले गेले आहेत. या गृहितकावर २० टक्के आरक्षण अवाजवी असल्याचे स्पष्ट झाले असून, परिणामी पहिल्या फेरीत २८२ पैकी केवळ ५२ जागा भरल्या गेल्या आहेत.

18. दुसरीकडे, महाराष्ट्र राज्याच्या वतीने उपस्थित वकील श्री. सिद्धार्थ धर्माधिकारी यांनी पुढीलप्रमाणे सादर केले आहे –

(i) राज्य सरकारने जारी केलेल्या माहितीपत्रकात हे विपुल प्रमाणात स्पष्ट केले आहे की, सेवेत असलेल्या उमेदवारांसाठीचे आरक्षण हे राज्य सरकारकडून वेळोवेळी जारी केलेल्या ठरावांचे पालन करेल, त्यामुळे प्रवेशाच्या मध्यप्रवाहावर नियंत्रण ठेवणाऱ्या नियमांमध्ये कोणताही बदल झालेला नाही;

(ii) शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांमधील पदव्युत्तर पदवी अभ्यासक्रमांमध्ये सेवाकालीन आरक्षण सन २०१७ पूर्वी महाराष्ट्र राज्यात देण्यात आले होते, परंतु उत्तर **प्रदेश**

[1] (२०२२) २ एससीसी ७५१

राज्य वि. **दिनेशसिंह चौहान**[2] या प्रकरणामध्ये या न्यायालयाच्या तीन न्यायाधीशांच्या खंडपीठाने दिलेल्या न्यायनिर्णयामुळे ते बंद करण्यात आले, या पार्श्वभूमीवर याचा विचार होणे आवश्यक आहे. मात्र, तामिळनाडू मेडिकल ऑफिसर्स असोसिएशन वि. युनियन ऑफ इंडिया[3] या प्रकरणामध्ये घटनापीठाच्या निर्णयानंतर सेवेत असलेल्या उमेदवारांचे आरक्षण पूर्ववत करण्यात आले; आणि

iii) धोरणात कोणताही बदल करण्यात आलेला नाही आणि आणि राज्य सरकारने पदव्युत्तर पदवी अभ्यासक्रमांसाठी सेवा-अंतर्गत आरक्षण संरेखित केले आहे, पूर्वी प्रदान केल्याप्रमाणे, आरक्षणाचे प्रमाण 30% वरून 20% पर्यंत कमी करण्याशिवाय.

19. वरिष्ठ वकील श्री. संजय हेगडे आणि मध्यस्थांच्या वतीने बाजू मांडणारे वकील श्री. सुधांशु चौधरी यांनी काउन्सेलिंगच्या पहिल्या फेरीत यापूर्वीच प्रवेश देण्यात आले आहेत आणि प्रवेश घेतलेल्या विद्यार्थ्यांना या प्रक्रियेत पक्षकार म्हणून सहभागी करून घेण्यात आलेले नाही, असा युक्तिवाद केला आहे. तसेच दिनांक 26 सप्टेंबर, 2022 रोजीच्या शासन निर्णयाच्या वैधतेला आणि कायदेशीरपणास कोणतेही आव्हान नसल्याचे नमूद करण्यात आले आहे. त्यामुळे, शासन निर्णयाच्या वैधतेला आव्हान नसताना चालू शैक्षणिक वर्षासाठी त्याची अंमलबजावणी वगळण्यासाठी ही तरतूद वाचून दाखवणे योग्य नाही, असे उच्च न्यायालयाचे म्हणणे रास्त होते, असे आवाहन करण्यात आले आहे.

---

[2] (२०१६) ९ एससीसी ७४९
[3] (२०२१) ६ एससीसी ५६८

20. प्रतिस्पर्धी युक्तिवादांचा विचार करताना सुरुवातीलाच हे लक्षात घेतले पाहिजे की, दिनांक 16 ऑगस्ट, 2016 रोजी या न्यायालयाच्या तीन न्यायाधीशांच्या खंडपीठाने **दिनेशसिंह चौहान** (उपरोल्लेखित) या प्रकरणात असा निर्णय दिला की, पदव्युत्तर वैद्यकीय पदवी अभ्यासक्रमांमध्ये सेवेत असलेल्या उमेदवारांना आरक्षण देणे हे मेडिकल कौन्सिल ऑफ इंडियाने[4] 2000 मध्ये तयार केलेल्या नियमावलीच्या नियम 9 मधील तरतुदींचे उल्लंघन आहे.

२१. दिनेश सिंह चौहान या प्रकरणामध्ये **तीन न्यायाधीशांच्या खंडपीठाने दिलेल्या** न्याय**निर्णयाची** अचूकता हा घटनापीठाच्या संदर्भाचा विषय बनला. तामिळनाडू मेडिकल ऑफिसर्स असोसिएशन (उपरोल्लेखित) म्हणून नोंदवलेला घटनापीठाचा न्यायनिर्णय हा दिनांक 31 ऑगस्ट, 2020 रोजी देण्यात आला. घटनापीठाने *इतर गोष्टींबरोबरच* असा निर्णय दिला आहे की:

(i) एमसीआय विनियम 2000 च्या नियमन 9 मध्ये पदव्युत्तर पदवी अभ्यासक्रमांना प्रवेश घेऊ इच्छिणाऱ्या सेवेतील उमेदवारांसाठी प्रवेशाचा वेगळा स्रोत प्रदान करून आरक्षण करण्याच्या राज्यांच्या सक्षमतेसाठी तरतूद केली जात नाही किंवा त्यावर परिणाम होत नाही; आणि

[4] "एमसीआय"

(ii) प्रत्येक राज्य, आपल्या नागरिकांना चांगल्या आरोग्य सेवा प्रदान करण्याच्या घटनात्मक दायित्वानुसार, विद्यमान सेवेत असलेल्या डॉक्टरांची पात्रता सुधारण्याच्या उद्देशाने सेवेत असलेल्यांसाठी असलेला कोटा निर्धारित करण्याचा अधिकार होता.

22. न्यायमूर्ती एम. आर. शाह यांनी तामिळनाडू **मेडिकल ऑफिसर्स असोसिएशन** (उपरोल्लेखित) मधील घटनापीठाच्या निर्णयाच्या परिच्छेद 23.5 आणि 23.8 मध्ये जे निष्कर्ष मांडले आहेत ते खालीलप्रमाणे आहेत :-

> "23.5) एमसीआय विनियम, 2000 च्या नियम 9 मध्ये आरक्षणासाठी तरतुदी केल्या जात नाहीत आणि / किंवा आरक्षण देण्याच्या संबंधित राज्यांच्या वैधानिक क्षमतेवर आणि अधिकारावर परिणाम होत नाही आणि / किंवा पदव्युत्तर पदवी अभ्यासक्रमांना प्रवेश घेऊ इच्छिणाऱ्या सेवेत असलेल्या उमेदवारांसाठी प्रवेशाचा स्वतंत्र स्त्रोत प्रदान करण्याच्या तरतुदीसारख्या विशेष तरतुदी केल्या जात नाहीत आणि म्हणूनच संबंधित राज्ये त्यांच्या अधिकारात आणि / किंवा कायदेविषयक क्षमतेत असणे आवश्यक आहे. यादी ३ प्रविष्टि २५ अन्वये अधिकारांचा वापर करून पदव्युत्तर पदवी अभ्यासक्रमांना प्रवेश घेऊ इच्छिणाऱ्या सेवेत असलेल्या उमेदवारांसाठी प्रवेशाचा स्वतंत्र स्त्रोत;
>
> ...

23.8) यादी 3 प्रविष्टि 25 अन्वये अधिकारांचा वापर करण्यासाठी स्वतंत्र स्त्रोत प्रदान करण्याची वैधानिक क्षमता आणि / किंवा अधिकार राज्यास आहे. मात्र, अशा स्वतंत्र माध्यमातून पदवी अभ्यासक्रमात प्रवेश घेणाऱ्या संबंधित सेवेत असलेल्या डॉक्टरांनी पदव्युत्तर पदवी घेतल्यानंतर पदवी/पदविका प्राप्त केल्यानंतर किमान पाच वर्षे ग्रामीण, आदिवासी व डोंगराळ भागात राज्याची सेवा करावी आणि त्यासाठी संबंधित राज्यांना योग्य व उचित वाटेल अशा रकमेचे रोखे ते अंमलात आणतील, अशी तरतूद या धोरणात असणे आवश्यक आहे."

23. महाराष्ट्र राज्यात पदव्युत्तर पदवी अभ्यासक्रमांसाठी एकूण जागांच्या 30 टक्के इतका सेवेत असलेल्यांसाठी असलेला कोटा होता. दिनेशसिंह चौहान (उपरोल्लेखित) येथील तीन न्यायाधीशांच्या खंडपीठाने दिलेल्या निकालामुळे पदव्युत्तर पदवी अभ्यासक्रमातील सेवाकालीन आरक्षणाच्या वैधतेवर प्रश्नचिन्ह निर्माण झाले होते. मात्र, एमसीआय नियमावली २००० च्या नियम ९ (७) मध्ये यासंदर्भातील विशिष्ट तरतूद असल्याने पदविका अभ्यासक्रमांमध्ये सेवेत असलेल्या उमेदवारांचे आरक्षण कायम आहे.

24. सरकारी रुग्णालयांमध्ये कार्यरत डॉक्टरांना पदव्युत्तर वैद्यकीय पदवी अभ्यासक्रमात सेवाकालीन आरक्षण देणे राज्य सरकारला खुले आहे का, हा मुद्दा **तामिळनाडू मेडिकल ऑफिसर्स असोसिएशनच्या** (उपरोल्लेखित) या प्रकरणात **घटनापीठाच्या** न्याय**निर्णयात अधिकृतपणे निकाली काढण्यात आला**, त्यानंतर महाराष्ट्र राज्याने आपल्या

दिनांक 26 सप्टेंबर, 2022 च्या शासन निर्णयाद्वारे सेवेत असलेल्यांसाठी असलेले आरक्षण लागू करण्याचा निर्णय घेतला आहे.

25. आमच्यासमोर मुख्य मुद्दा हा आहे की, प्रवेश प्रक्रिया सुरू झाल्यानंतर प्रवेश नियंत्रित करणाऱ्या नियमांमध्ये बदल करण्यात आला आहे, या कारणास्तव चालू शैक्षणिक वर्षात लागू न करण्याचा सरकारी निर्णय घ्यावा लागेल का.

26. प्रवेशासंदर्भातील माहितीपत्रकातील संबंधित कलमांचा विचार करण्यापूर्वी डॉ. **प्रेरीत शर्मा** (उपरोल्लेखित) या न्यायालयाच्या तीन न्यायाधीशांच्या खंडपीठाने दिलेल्या न्यायनिर्णयाची माहिती देणे आवश्यक आहे, ज्यावर अपीलकर्त्यांनी भिस्त ठेवली आहे. त्या प्रकरणात तामिळनाडू राज्याने शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांद्वारे देण्यात येणाऱ्या सुपर स्पेशालिटी अभ्यासक्रमांमध्ये सेवेत असलेल्या उमेदवारांसाठी ५० टक्के जागा राखीव ठेवण्याचा मुद्दा होता. नीट-एसएस 2020 साठी माहिती पुस्तिका ही दिनांक 3 ऑगस्ट, 2020 रोजी जारी करण्यात आले होते. ही परीक्षा दिनांक 15 सप्टेंबर, 2020 रोजी होणार होती आणि निकाल दिनांक 25 सप्टेंबर, 2020 रोजी जाहीर करण्यात आला होता. प्रवेश प्रक्रियेच्या माहितीपत्रकामध्ये सुपर स्पेशालिटी डीएम/एमसीएच अभ्यासक्रमांसाठी जागांचे आरक्षण राहणार नाही, असे स्पष्टपणे नमूद करण्यात आले आहे. या न्यायालयाच्या निर्णयाच्या खालील दिलेल्या उतारामध्ये यावर भर देण्यात आला आहे:

“15. ... सुपरस्पेशालिटी डीएम/एमसीएच अभ्यासक्रमांसाठी जागांचे आरक्षण राहणार नाही, असे माहितीपत्रिकेच्या मुद्दा क्र. ५.१६ मध्ये स्पष्ट करण्यात आले होते.”

सुपरस्पेशालिटी वैद्यकीय अभ्यासक्रमांच्या प्रवेशासाठीचे काउन्सेलिंग कोणत्या टप्प्यावर पुढे ढकलण्यात आले, याकडे सर्वोच्च न्यायालयाने लक्ष वेधले, तामिळनाडू सरकारने दिनांक ७ नोव्हेंबर, २०२० रोजी एक ठराव निर्गमित करून शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांमधील सुपर स्पेशालिटीच्या ५० टक्के जागा सेवेत असलेल्या उमेदवारांसाठी राखीव ठेवल्या. या पार्श्वभूमीवर न्यायालयाने पुढीलप्रमाणे निरीक्षण नोंदवले:

१८. सुपरस्पेशालिटी वैद्यकीय अभ्यासक्रमांच्या प्रवेशाची प्रक्रिया ही दिनांक 3-8-2020 पासून सुरू झाली असून सुपरस्पेशालिटी वैद्यकीय अभ्यासक्रमांना कोणतेही आरक्षण राहणार नाही, असे सर्व स्पर्धक उमेदवारांना स्पष्ट करण्यात आले. तामिळनाडू राज्याने दिनांक 7-11-2020 रोजी निर्गमित केलेला शासन आदेश सेवेत असलेल्या डॉक्टरांसाठी 50% जागा राखीव ठेवणे गुणवंत डॉक्टरांच्या हितासाठी हानिकारक ठरेल कारण सुपरस्पेशालिटी वैद्यकीय अभ्यासक्रमांमध्ये तामिळनाडू राज्यात उपलब्ध जागांपैकी 50% जागा त्यांना उपलब्ध होणार नाहीत.”

याशिवाय, सन २०१६ पासून सेवेत असलेल्या डॉक्टरांसाठी कोणतेही आरक्षण लागू करण्यात आलेले नाही आणि प्रवेश प्रक्रिया अंतिम टप्प्यात असल्याने त्या वर्षासाठी सेवेत असलेल्या डॉक्टरांना आरक्षण देता येणार नाही, असेही न्यायालयाने नमूद केले.

२७. पदव्युत्तर वैद्यकीय अभ्यासक्रमासाठी महाराष्ट्र राज्यातील सेवेत असलेल्या डॉक्टरांना देण्यात आलेल्या आरक्षणासंदर्भातील वस्तुस्थिती आता लक्षात घ्यावी लागणार आहे.

२८. राज्य शासनाने जारी केलेल्या माहितीपत्रकाच्या खंड ७.२ मध्ये पदव्युत्तर पदविका अभ्यासक्रमातील 50 टक्के जागा सेवेत असलेल्या उमेदवारांसाठी राखीव ठेवण्याची तरतूद आहे. खंड ७.२ मध्ये असेही नमूद करण्यात आले आहे की, "सेवेत असलेल्यांसाठी असलेला कोटा आरक्षणासाठी, सरकारने वेळोवेळी केलेले कोणतेही बदल लागू होतील". एमसीआय नियमावलीच्या खंड ७.२ नुसार व खंड ९ (४) आणि (७) द्वारे सेवेत असलेल्या उमेदवारांसाठी अतिरिक्त वेटेज देखील निश्चित करण्यात आले होते. खंड ८.१६.१ मध्ये असे नमूद करण्यात आले आहे की सेवेत असलेल्या उमेदवारांची पात्रता दिनांक १९ मार्च, २०१९ च्या शासन निर्णयानुसार किंवा वेळोवेळी जारी केलेल्या इतर कोणत्याही शासन निर्णयानुसार असेल. माहितीपत्रकाच्या खंड ८.१७ मध्ये दुर्गम आणि/किंवा अवघड भागात सेवेच्या प्रत्येक वर्षासाठी जास्तीत जास्त १०% गुणांपर्यंत प्रोत्साहन गुण निश्चित करण्यात आले होते.

29. दिनांक 26 सप्टेंबर, 2022 च्या शासन निर्णयाच्या कलम 3 मध्ये सेवेत असलेल्या उमेदवारांसाठी राज्य कोट्यातील 20% जागांचे आरक्षण निश्चित करण्यात आले आहे, तसेच सामान्य प्रवर्गात प्रवेश घेऊ इच्छिणाऱ्या सेवेत असलेल्या उमेदवाराला नीट परीक्षेत मिळालेल्या गुणांव्यतिरिक्त कोणतेही अतिरिक्त गुण मिळणार नाहीत, असेही स्पष्ट करण्यात आले आहे. दुसऱ्या शब्दांत सांगायचे तर, सामान्य प्रवर्गातील जागा निवडणाऱ्या सेवेतील उमेदवाराला गुणांचे कोणतेही वेटेज मिळणार नाही. त्यामुळे सेवेत असलेल्या उमेदवारांसाठी राखीव असलेल्या २० टक्के कोट्यातील जागा मिळवू इच्छिणाऱ्या उमेदवारांच्या संदर्भात गुणांचे वेटेज निश्चित करण्यात आले आहे.

३०. दिनांक 26 सप्टेंबर, 2022 रोजीचा शासन निर्णय चालू शैक्षणिक वर्षासाठी लागू करू नये, असे अपीलकर्त्यांचे म्हणणे मान्य करणे कठीण आहे कारण त्यात परीक्षेचे नियम बदलले आहेत. दिनांक २६ सप्टेंबर, २०२२ रोजीच्या शासन निर्णयाच्या वैधतेला कोणतेही आव्हान नाही, चालू शैक्षणिक वर्षासाठी त्याची अंमलबजावणी वगळण्यासाठी तो वाचण्यास न्यायालयाला परवानगी नाही, या कारणास्तव उच्च न्यायालयाने अपीलकर्त्यांचा युक्तिवाद प्रामुख्याने फेटाळून लावला आहे.

३१. उच्च न्यायालयाच्या वरील युक्तिवादाखेरीज हे स्पष्ट होते की, **डॉ. प्रेरीत शर्मा** (उपरोल्लेखित) या प्रकरणात या न्यायालयाने ज्या परिस्थितीचा निर्णय दिला, त्याप्रमाणे प्रस्तुतच्या प्रकरणात सेवेत असलेल्या उमेदवारांच्या आरक्षणाच्या बाबतीत माहितीपत्रकात

विशिष्ट प्रतिबंध नव्हता. याउलट महाराष्ट्र शासनाने जारी केलेल्या माहितीपत्रकाच्या खंड ७.२ मध्ये आरक्षणात वेळोवेळी जारी करण्यात येणाऱ्या शासन निर्णयांचे पालन केले जाईल, असे स्पष्टपणे नमूद केले आहे. वर नमूद केलेल्या घटनापीठाच्या न्यायनिर्णयानंतर सेवेत असलेल्या उमेदवारांना आरक्षण मिळावे, यासाठी मुंबई उच्च न्यायालयात[5] रिट याचिका दाखल करण्यात आली होती. उच्च न्यायालयाने दिनांक २४ जानेवारी, २०२२ च्या आदेशात राज्याचा सार्वजनिक आरोग्य विभाग आणि वैद्यकीय शिक्षण विभाग यांच्यात दृष्टिकोनात फरक असल्याचे नमूद केले. या पार्श्वभूमीवर खंडपीठाने या न्यायालयाच्या घटनापीठाने घेतलेल्या मताची दखल घेत सुनावणी दिनांक १ फेब्रुवारी, २०२२ पर्यंत तहकूब केली. साहजिकच राज्य सरकार अंतिम निर्णय घेण्याच्या तयारीत होते, त्याचे प्रतिबिंब अखेर दिनांक २६ सप्टेंबर, २०२२ च्या शासन निर्णयात उमटले. त्यामुळे दिनेशसिंह चौहान (उपरोल्लेखित) येथील तीन न्यायाधीशांच्या खंडपीठाने दिलेल्या निर्णयामुळे परिस्थिती बदलत नाही तोपर्यंत महाराष्ट्र राज्यातील पदव्युत्तर पदवी अभ्यासक्रमांमध्ये सेवेत असलेल्या उमेदवारांना आरक्षण होते, असे निकालाच्या आधीच्या भागात नमूद केलेल्या वस्तुस्थितीच्या पार्श्वभूमीवर दिसून येईल. तामिळनाडू मेडिकल ऑफिसर्स असोसिएशनच्या (उपरोल्लेखित) घटनापीठाच्या निर्णयानंतर पदवी अभ्यासक्रमातील सेवेत असलेल्या उमेदवारांच्या आरक्षणाची वैधता पुन्हा सुरू करण्यात आली आहे. सरकारने वेळोवेळी केलेल्या कोणत्याही बदलाचे सेवेत असलेल्यांसाठी असलेले आरक्षण पालन करेल, या माहितीपत्रकातील तरतुदी वरील वस्तुस्थितीच्या संदर्भात समजून घ्यायला हव्यात.

---

[5] दिवाणी रिट याचिका क्रमांक ७८५५/२०२१ डॉ. सूर्यकांत तेजराव लोढे वि. महाराष्ट्र शासन

32. माहितीपत्रकातील तरतुदींमध्ये सेवेत असलेल्यांसाठी असेलेले आरक्षण शासनाने वेळोवेळी जारी केलेल्या ठरावांचे पालन करेल, असे विद्यार्थ्यांना विशेषतः सूचित करण्यात आले आहे. त्यामुळे पदव्युत्तर पदवी अभ्यासक्रमातील सेवेत असलेल्या उमेदवारांसाठी महाराष्ट्र राज्यातील आरक्षणाशी संबंधित असल्याने वस्तुस्थितीच्या विशिष्ट पार्श्वभूमीवर हा मुद्दा समजून घ्यावा लागेल.

33. **नील ऑरेलिओ नुनेस** (**ओबीसी आरक्षण**) वि. यूनियन ऑफ इंडिया[6] या खटल्यातही या न्यायालयाला अशाच प्रकारच्या तथ्यांना सामोरे जावे लागले. अशा परिस्थितीत दिनांक १८ एप्रिल, २०२१ रोजी परीक्षेची नोंदणी बंद झाली. ओबीसी आणि ईडब्ल्यूएस उमेदवारांना आरक्षण देणारी नोटीस दिनांक 29 जुलै, 2021 रोजी निर्गमित करण्यात आली होती. परीक्षेच्या नोंदणीच्या शेवटच्या तारखेपूर्वीच परीक्षेचे नियम बदलता येतील, या कारणास्तव या नोटिशीला आव्हान देण्यात आले होते. या न्यायालयाच्या दोन न्यायाधीशांच्या खंडपीठाने (ज्यात आमच्यापैकी एक न्यायमूर्ती डी. वाय. चंद्रचूड हे सहभागी होते) असा निर्णय दिला की प्रकरण सुरू झाल्यानंतर अस्पष्ट नोटीसने परीक्षेच्या नियमांमध्ये बदल केला नाही कारण त्या प्रकरणातील माहिती पत्रिकेमध्ये असे नमूद केले आहे की लागू आरक्षणाचे तपशील काउन्सेलिंग प्राधिकरणाद्वारे वेगळ्या हँडबुकद्वारे सूचित केले जातील. त्यामुळे परीक्षेसाठी नोंदणी करू इच्छिणाऱ्या उमेदवारांना सीट मॅट्रिक्स/आरक्षणासंदर्भातील तपशील नंतर उपलब्ध करून देण्यात येईल, याची माहिती होती. त्याचप्रमाणे सध्याच्या

[6] (२०२२) ४ एससीसी १

प्रकरणात महाराष्ट्र राज्याने जारी केलेल्या माहितीपत्रकाच्या खंड ७.२ मध्ये स्पष्टपणे नमूद करण्यात आले आहे की, सेवेत असलेल्या उमेदवारांसाठी आरक्षण धोरण सरकारने वेळोवेळी केलेल्या कोणत्याही बदलांच्या अधीन आहे. त्यामुळे सेवेत असलेल्या उमेदवारांच्या आरक्षण धोरणात बदल होऊ शकतो आणि त्याचा वृत्तांत ठेवला जाऊ शकतो, अशी माहिती या माहितीपत्रकात देण्यात आली आहे. परीक्षेचे नियम कायम असून प्रवेश प्रक्रिया सुरू झाल्यानंतर दिनांक २६ सप्टेंबर, २०२२ च्या शासन निर्णयात परीक्षेच्या नियमात बदल करण्यात आलेला नाही.

34. **निवड प्रक्रिया सुरू झाल्यानंतर विहित निवड निकष बदलता येणार नाहीत, या प्रस्तावासाठी अपीलकर्त्यांनी** आंध्र प्रदेश लोकसेवा आयोग **वि.** बी. स्वप्ना[7] **आणि महाराष्ट्र एसआरटीसी वि. राजेंद्र भीमराव मांडवे**[8] या प्रकरणांमध्ये या न्यायालयाने दिलेल्या न्यानिर्णयांवर भिस्त ठेवली आहे. तथापि, वर चर्चा केलेल्या कारणांमुळे, निवड प्रक्रिया सुरू झाल्यानंतर निवडीचे निकष बदलले गेले नाहीत असे आम्हाला आढळते. याउलट, दिनांक २६ सप्टेंबर, २०२२ रोजीचा शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाने जारी केलेल्या माहितीपत्रकाशी सुसंगत आहे. त्यामुळे अपीलकर्त्यांनी उद्धृत केलेल्या कोणत्याही निर्णयाचा त्यांच्या खटल्याला काहीच उपयोग होत नाही.

---

[7] (२००५) ४ एससीसी १५४

[8] (२००१) १० एससीसी ५१

35. उच्च न्यायालयाच्या न्यायनिर्णयात जी तथ्ये मांडली गेली आहेत आणि जी मध्यस्थी यांनी या न्यायालयाच्या रेकॉर्डवर ठेवली आहेत त्यावरून असे दिसून येते की महाराष्ट्र राज्यातील पदव्युत्तर वैद्यकीय पदवीच्या 1416 जागांपैकी 282 जागा ह्या सेवेत असलेल्या उमेदवारांसाठी राखीव ठेवण्यात आल्या आहेत. सेवेत असलेल्यांसाठी असलेल्या आरक्षणासाठी अर्ज करण्यासाठी २६८ उमेदवारांनी आपापल्या विभागांकडून ना हरकत प्रमाणपत्र घेतल्याचे दिसून येते. काउन्सेलिंगच्या पहिल्या फेरीत, 69 विद्यार्थ्यांना पात्र ठरवण्यात आले, त्यांना कट ऑफपेक्षा जास्त गुण मिळाल्याने 52 उमेदवारांना पदव्युत्तर वैद्यकीय कार्यक्रमात प्रवेश देण्यात आला.

36. भारत सरकारने आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाच्या माध्यमातून दिनांक 17 ऑक्टोबर, 2022 रोजी एक पत्र जारी केले आहे ज्यात नीट-पीजी 2022 मधील कट ऑफ गुणांमध्ये सर्व श्रेणींमध्ये 25 टक्के कपात करण्याची तरतूद आहे. वरील निर्णयानंतर पुढील काउन्सेलिंगच्या फेऱ्यांमध्ये अतिरिक्त उमेदवार सहभागी होण्यास पात्र ठरण्याची शक्यता आहे. शिवाय, माहितीपत्रकातील खंड ७.१० च्या वाचनावरून हे स्पष्ट होते की, सेवेत असलेल्यांसाठी असलेल्या कोट्यासाठी तरतूद करण्यात आलेल्या कोणत्याही जागा भरल्या गेल्या नाहीत, तर त्या नीट-पीजी २०२२ गुणवत्ता यादीचा वापर करून 'सेवेत नसलेल्या' प्रवर्गातील उमेदवारांना वितरित केल्या जातील.

३७. जरी वर काही कारणमीमांसा दिली असली तरी, उच्च न्यायालयाच्या न्यायनिर्णयात हस्तक्षेपाची गरज नाही, असे आमचे मत आहे.

३८. त्यानुसार, अपील फेटाळले जाते.

३९. प्रलंबित अर्ज असल्यास ते निकाली काढले जात आहेत.

अपील फेटाळले.

x-x-x-x-x-x-x

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.

X-X-X-X-X-X-X